

Віта Коцюбайло,т. в. о. завідувача відділу давньої історії
та середніх віків, старша наукова співробітниця
Рівненського обласного краєзнавчого музею

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УРОЧИЩА ПАСТІВНИК В с. ПЕРЕСОПНИЦЯ У 2024 РОЦІ

У статті розглянуто результати досліджень урочища Пастівник в селі Пересопниця Рівненської області в 2024 році. Під час робіт досліджено господарську будівлю з нішоподібною піччю, а також зафіксовано кілька котлованів давніх споруд.

Ключові слова: урочище Пастівник, культурний шар, нішоподібна піч, господарська будівля.

Урочище Пастівник – це окреме підвищення площею близько 10 га на східній окраїні села Пересопниця. З трьох сторін воно оточене вузькими долинами, по північній і західній протікає струмок, правобережний доплив річки Омелянівки. Із півдня підвищення обмежене заболоченою заплавою р. Омелянівки, правобережного допливу р. Стубли. У центральній частині урочища зберегся кам'яний хрест. Південна частина території відноситься до комунального закладу «Культурно-археологічний центр «Пересопниця» (рис. 1) (Прищепя 2016, с. 235).

Дослідження на урочищі пастівник в селі Пересопниця розпочав В.С. Терський у 1977 р., проводячи розкопки в центральній частині урочища біля кам'яного хреста до 1986 р. У 1994–1996 рр. розкопки у західній частині Пастівника провів С.В. Терський. Загалом досліджено 289 кв. м площі, де відкрито залишки споруд XII–XIII ст. (Терський 2003, с. 32–33).

У 2002–2005 рр. розкопки проводила експедиція Рівненського обласного краєзнавчого музею під керівництвом Б. А. Прищепи. Загальна площа розкопів становила 612 кв. м. На південній ділянці відкрито 17 об'єктів, що відносяться до двох етапів розвитку поселення: ранньослов'янського (VIII–X ст.) і давньоруського (XII – першій половині XIII ст.). На північній ділянці виявлено об'єкт бронзового віку, а також дві будівлі та ґрунтовий могильник XII–XIII ст. (Прищепя 2003; Прищепя 2004; Прищепя 2005; Прищепя 2016).

Розкопки під керівництвом Б. А. Прищепи були продовжені в 2015–2017 р. у південно-західній частині Пастівника. Загальна площа розкопів 726 кв. м. (Прищепя, Войтюк, Вашета, Чекурков 2013; Прищепя, Войтюк, Чекурков 2016; Прищепя, Войтюк, Чекурков; 2018).

У 2018–2021 рр. археологічні роботи на урочищі Пастівник проводив О. П. Войтюк, дослідивши 358 кв. м площі в південній частині підвищення. Виявлено матеріали бронзового віку, ранніх слов'ян X ст., часів літописної Пересопниці XII – першої половини XIII ст. та доби Великого князівства Литовського (Войтюк 2022).

Експедиція 2024 року продовжила дослідження О. П. Войтюка на підвищенні в південній частині урочища, на ділянці, яка належить до Культурно-археологічного центру «Пересопниця». Участь в експедиції брали студенти Рівненського державного гуманітарного університету і Національного університету водного господарства та природокористування, працівники Культурно-археологічного центру «Пересопниця», а також співробітники Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Роботи проводились методом закладання розвідкових шурфів з метою дослідження культурних нашарувань та фіксації археологічних об'єктів на ділянці. Для цього було закладено 3 шурфи розмірами 2×2 м, вони були розміщені по лінії північ–південь з інтервалом 4 м. За репер взято південно-західний кут садиби, за нульовий репер глибин взято рівень денної поверхні в цьому куті.

Шурф №1. Розташовувався на відстані 3 м 45 см від південно-західного кута садиби, початковими розмірами – 2×2 м. Шурф прокопано до передматерикового шару, до глибини 0,4 м від рівня сучасної денної поверхні.

Стратиграфія нашарувань від сучасної денної поверхні: 1) темно-сірий ґрунт залягає до глибини 0,10–0,12 м, він насичений дрібними фракціями печини, керамікою різних періодів та камінцями; 2) світло-сірий суглинок простежено на глибині від 0,12 до 0,40 м, насичений шматками печини, керамікою різних періодів, камінням та кістками тварин; 3) жовто-коричневий передма-

териковий суглинок, залягає від глибини 0,40 м. На рівні передматерикового суглинку проведено зачистку дна шурфу (глибина -0,67 м від репера).

У верхніх пластах культурного шару на рівні 1–2 штика зібрано дрібні уламки глиняного посуду X–XIII ст., крем'яні відщепи та кістки тварин, вироби з чорних та кольорових металів, прясельце. На рівні 3 штика зібрано значну кількість уламків гончарного посуду X–XIII ст., крем'яні відщепи.

На глибині 0,38 м від денної поверхні простежено пляму заповнення об'єкта, що виходить за межі шурфу №1. Для того щоб повністю дослідити об'єкт, були зроблені дорізки. Тому загальна площа шурфу зросла до 13,5 м²

Об'єкт №1 мав чотирикутний у плані котлован із заокругленими кутами, стінки злегка звужуються до дна, розмірами 1,4×2,1 м, витягнутий із північного заходу на південний схід (рис. 2).

Перший шар заповнення котловану складався з світло-жовтого перевідкладеного суглинку, що залягав до глибини 0,79 м від рівня сучасної денної поверхні (рис. 3, 4). В цьому шарі виявлено гончарних посудин XII–XIII ст. Нижче, до глибини 1,1 м, котлован був заповнений темно-сірим суглинком із включенням печини (рис. 3, 5). Цей шар насичений фрагментами горщиків з манжетоподібними вінцями X ст. Дно споруди зафіксовано на рівні 1,2 м від рівня сучасної денної поверхні. На цій глибині виявлено незначну кількість уламків посудин X ст.

У північно-західному куті об'єкту знаходилася нішоподібна піч, яка була вирізана у материковому суглинку поряд із північно-західною стінкою котловану споруди. Черинь виявлено на відмітці 1,02 м нижче рівня сучасної денної поверхні (залягав на 0,18 м вище рівня дна котловану). На черені лежало зруйноване склепіння, товщина якого 0,25–0,28 м. Черинь округлий у плані, діаметром 1,40 м, мав замощення товщиною 6–8 см., воно складався з кісток, камінців та уламків гончарних посудин, зверху було підмазане шаром глини, яка міцно випалена в процесі використання печі.

Матеріал з під череня печі:

- Крем'яне знаряддя (скребок ?), ретушоване.
- Камінь та креміль перепалені.
- Розвал горщика X ст. Вінце плавно відігнуте назовні, із зовнішньої сторони потовщення у вигляді манжети. Горщик орнаментований заглибленими горизонтальними лініями. Колір посудини від світло-рожевого до темно-сірого. Поверхня заглажена, черепок на зламі тришаровий, в тісті домішка піску.
- Розвал горщика X ст. Вінце плавно відігнуте назовні, із зовнішньої сторони потовщення у вигляді манжети. Шийка орнаментована заглибленою подвійною хвилястою лінією. Від плічок по тулубу орнаментация багаторядною заглибленою лінією. Колір від світло-рожевого/сірого до темно-сірого. Тісто неоднорідне із домішками піску і дрібною жорстви (рис. 4).
- Стінки гончарних посудин (11 фрагментів).
- Розвал придонної частини гончарної посудини, колір поверхні від рожевого до сірого, поверхня горбкувата, в тісті домішка піску та жорстви.

На дні котловану зафіксовано контури двох господарських ям, заповнених попелом, імовірно, з печі. Яма №1 розташована в західному куті котловану, її діаметр становить 0,17 м., а глибина від рівня долівки – 0,1 м. Яма №2 знаходилась біля південної стінки споруди, її діаметр становив 0,33 м., а глибина від рівня долівки – 0,33 м. У ямі №2 також було виявлено фрагмент вінця горщика X ст.

На основі виявлених фрагментів уламків посудин, знайдених на дні котловану споруди, у замощенні череня печі та в заповненні господарської ями, споруду можна датувати X ст.

Шурф №2 знаходився за 4 м на північ від шурфу №1, його розміри 2×2 м. Тут перепад висот сучасної денної поверхні досить значний, відмітки становлять від -0,23 м (північно-східний кут) до -0,41 м від репера (північно-західний кут).

Стратиграфія нашарувань від сучасної денної поверхні: 1) темно-сірий ґрунт залягає до глибини 0,10–0,18 м, насичений дрібними фракціями печини, керамікою різних періодів та камінцями; 2) світло-сірий суглинок простежено на глибині від 0,12 до 0,55 м, він насичений керамікою різних періодів, камінням та кістками тварин, шматками печини; 3) жовто-коричневий передматериковий суглинок, простежено на глибинах 0,49–0,61 м; 4) материкова глина виявлена з відмітки -0,77 м і нижче.

На рівні материкового суглинку проведено зачистку дна шурфу (глибина -0,81 від репера). У північно-західному куті шурфу від глибини -0,63 м від репера зафіксовано пляму котловану

споруди (об'єкт №2), в межах дослідженої ділянки простежено частину південної стіни (впродовж 1,25 м) і південно-східний кут цього котловану. Заповнення котловану складається з чорного гумусового ґрунту насиченого дрібними шматками печини. У південно-східному куті шурфу виявлено котлован споруди (об'єкт №3), простежується північно-західна стінка споруди та західний кут. Оскільки в межах шурфу виявлено лише незначні ділянки об'єктів то вони не досліджувалися.

У шурфі №2 в культурному шарі на рівні 1–2 штиків знайдено велику кількість уламків від гончарного посуду X ст. та XII–XIII ст., крем'яні відщепи. В культурному шарі на рівні 3 штика виявлено фрагмент стінки від ліпної посудини бронзового віку, імовірно від амфори городоцько-здобвицької культури, поверхня орнаментована двома вертикальними заглибленнями. Зібрано також невелику кількість фрагментів гончарного посуду X ст. та XII–XIII ст. Серед індивідуальних знахідок – вироби з чорного та кольорового металів.

Шурф №3. Розташовувався за 4 м на північ від шурфу №2, на площі шурфу помітний перепад висот, відмітки становлять від -0,29 м (північно-західний кут) до -0,13 м від репера (північно-західний кут). Стратиграфія нашарування від сучасної денної поверхні: 1) темно-сірий ґрунт насичений дрібними уламками печини, залягає від денної поверхні до глибини 0,10–0,14 м; 2) світло-сірий ґрунт виявлено на глибині 0,35–0,44 м від денної поверхні; передматериковий жовто-сірий суглинок простежено до відміток 0,47–0,52 м від денної поверхні; 3) материкова глина залягає від 0,52 м від денної поверхні і нижче.

У шурфі №3 в культурному шарі на рівні 1–2 штиків знайдено уламок вінця від ліпної посудини бронзового віку, невелику кількість уламків гончарного посуду XII – першої половини XIII ст. Серед індивідуальних знахідок – вироби з кременю, з чорного та кольорового металів.

В ході проведених у 2024 р. досліджень на урочищі Пастівник у Пересопниці було відкрито площу 21,5 кв. м. Виявлено матеріали бронзового віку та середньовіччя. Досліджено котлован господарської споруди з нішоподібною піччю X ст., дві господарські ями X ст., зафіксовано два котловани давніх споруд. Господарська споруда з нішоподібною піччю має аналогії серед об'єктів X ст., досліджених на Пастівнику у 2002 р. (Прищепя 2004) та 2015 р. (Прищепя, Войтюк, Чекурков 2016). Подібні будівлі використовувалися і пізніше, одна з них розкопана у 2016 р. і датована XII ст. (Прищепя, Войтюк, Чекурков 2018). Вірогідно, такі будівлі використовувалися для переробки зерна і випічки хліба.

ЛІТЕРАТУРА

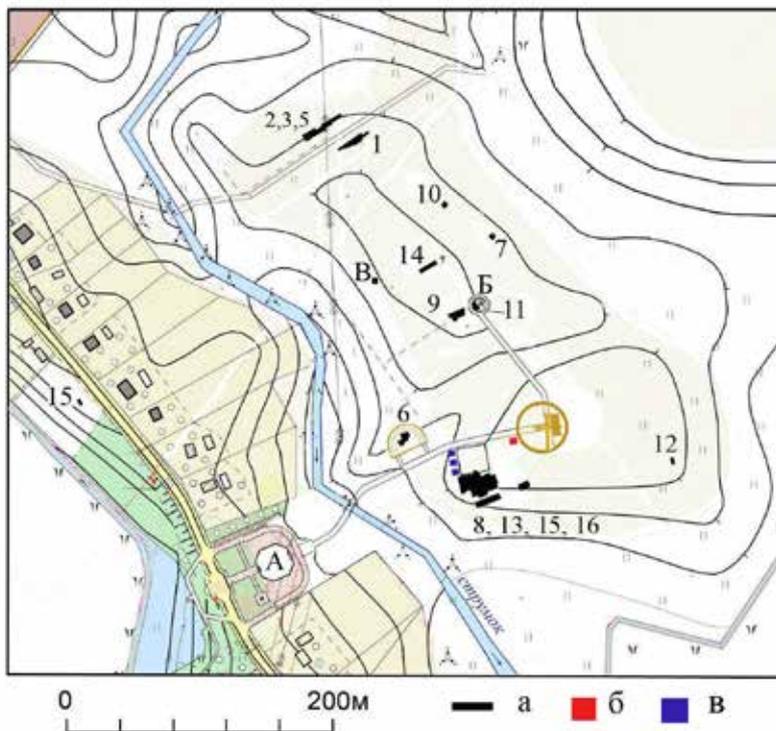
- Войтюк, О. П. 2022. Дослідження в Пересопниці. *Археологічні дослідження в Україні 2020*. Київ: ІА НАН України, с. 243–247.
- Прищепя, Б. А. 2003. Розкопки на посаді Пересопниці. *Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр.* Київ: ІА НАН України, с. 232–234.
- Прищепя, Б. А. 2004. Дослідження посаду літописної Пересопниці у 2002–2003 рр. *Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр.* Київ: ІА НАН України, с. 267–270.
- Прищепя, Б. А. 2005. Дослідження Пересопниці. *Археологічні дослідження в Україні 2003–2004 рр.* Запоріжжя: «Дике Поле», с. 259–262.
- Прищепя, Б. 2016. *Погоринські міста в X–XIII ст.* Рівне: ПП Дятлик М.
- Прищепя, Б. А., Чекурков, В. С., Войтюк О. П. 2011. Розвідкові роботи у с. Пересопниця Рівненської обл. *Археологічні дослідження в Україні 2010*. Київ-Полтава, с. 273–274.
- Прищепя, Б. А., Войтюк, О. П., Вашета, М. П., Чекурков, В. С. 2013. Дослідження в Пересопниці. *Археологічні дослідження в Україні 2012*. Київ-Луцьк, с. 308–309.
- Прищепя, Б. А., Войтюк, О. П., Чекурков, В. С. 2016. Розкопки в Пересопниці. *Археологічні дослідження в Україні 2015*. Київ: Стародавній світ, с. 164–166.
- Прищепя, Б. А., Войтюк, О. П., Чекурков, В. С. 2018. Розкопки в урочищі Пастівник у Пересопниці. *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ, с. 223–226.
- Терський, С. 2003. *Пересопниця. Краєзнавчий нарис*. Рівне: «Азалія».

Vita Kotsiubailo,
Acting Head of the Department of Ancient History
and the Middle Ages, Senior Research Fellow
of the Rivne Regional Museum of Local History

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE PASTIVNYK SITE IN THE VILLAGE OF PERESOPNYTSIA IN 2024

The article examines the results of research conducted at the Pastivnyk site in the village of Peresopnytsia, Rivne region, in 2024. During the fieldwork, a utility structure with a niche-like stove was studied, and several pits of ancient structures were documented.

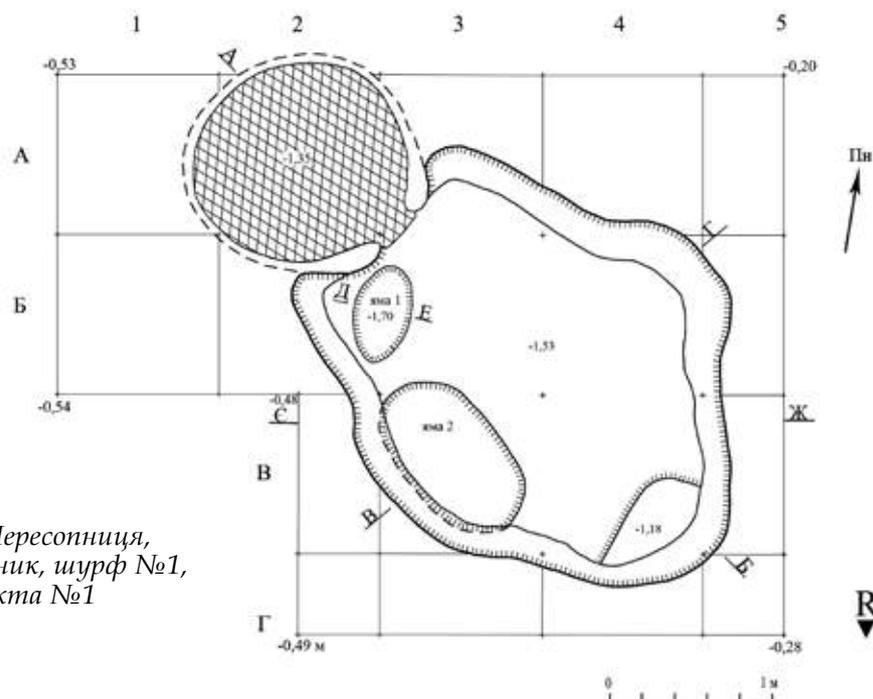
Keywords: Pastivnyk site, cultural layer, niche-like stove, utility structure.

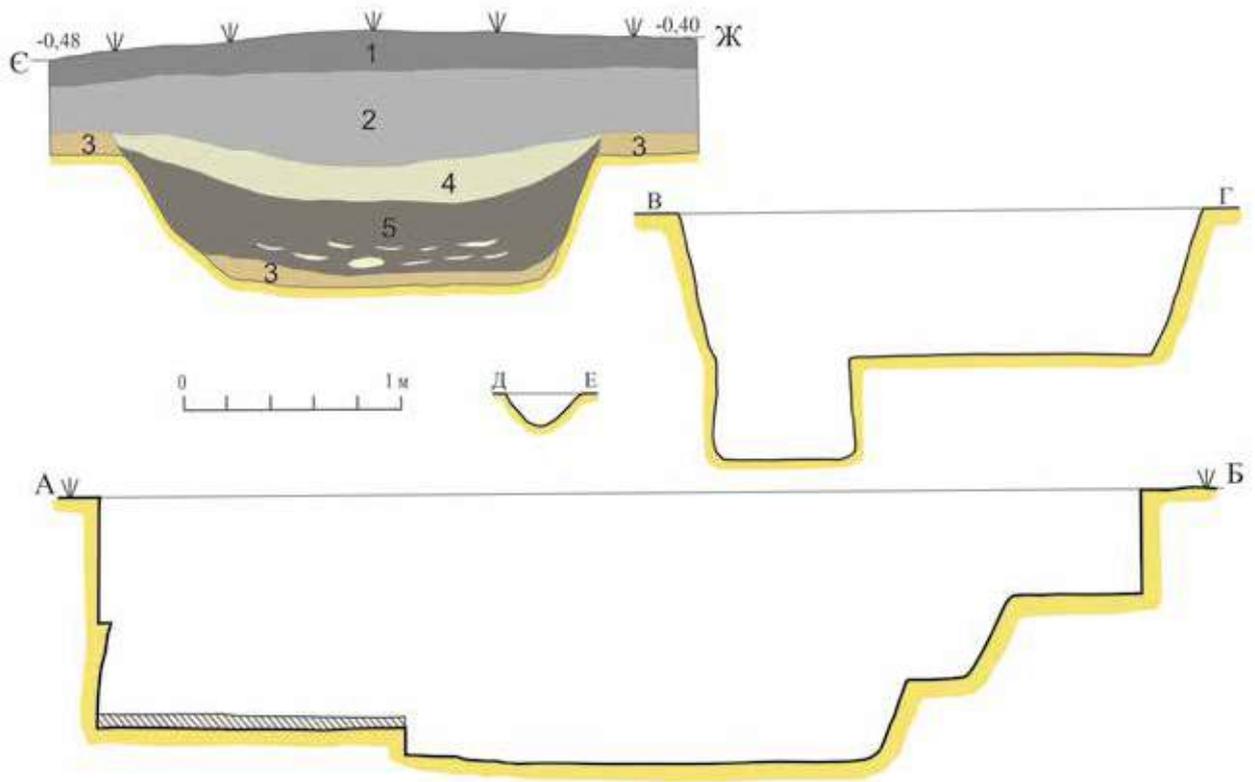
Рис. 1. План центральної частини села Пересопниця і урочища Пастівник (За Б. Прищепою).

Буквами позначено:
А – культурно-археологічний центр «Пересопниця»
Б – кам'яний хрест на урочищі Пастівник.

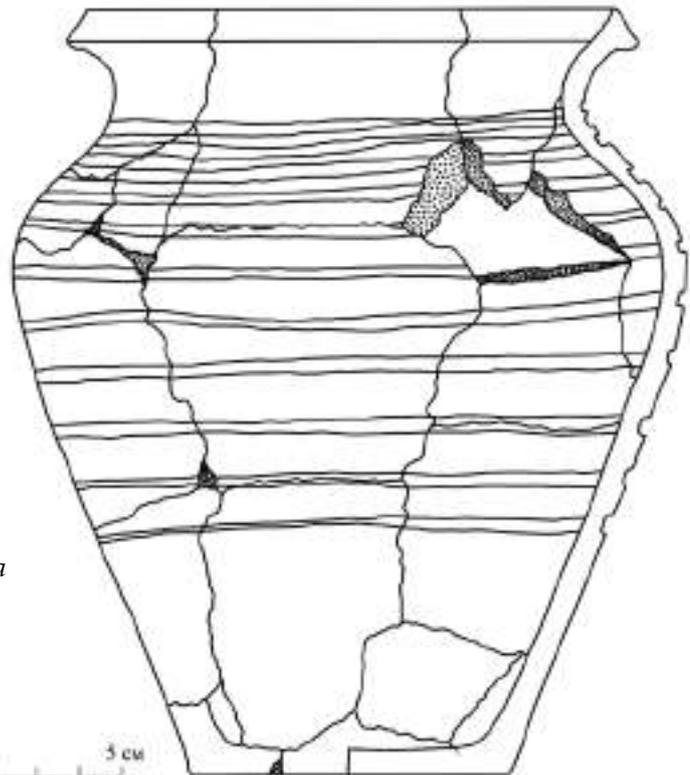
Умовні позначення:
а – розкопки попередніх років;
б – місце закладання шурфів у 2023 р.;
в – місце закладання шурфів у 2024 р.

Рис. 2. Село Пересопниця, урочище Пастівник, шурф №1, план об'єкта №1

Рис. 3. Село Пересопниця, урочище Пастівник, об'єкт №1, стратиграфія бровки та перерізи

Рис. 4. Село Пересопниця, урочище Пастівник, розвал горщика з манжетоподібним вінцем X ст. із замощення печі в об'єкті №1